

of history is defined history as an effort of spiritual freedom in Truth. This conception of history enables to consider every single historical event in its own spiritual sense. The fact that deep ontology of phenomenon of war may be explicated in the light of Biblical revelation about human was demonstrated here. Hence, interpretation of phenomenon of war as a spiritual trap is grounded here. Specifics of Russian philosophy, poetry and cultural tradition as a whole about reflection of sense of war is considered in this article.

Key words: N.A. Berdiaev, philosophy, war, history, Russian, XX century.

УДК 1(091):17.026.4

М.В. ДОЙЧИК (к. філос. н., доц.)

Прикарпатській національній університет ім. В. Стефаника

(м. Івано-Франківськ)

mvdoichyk.if@rambler.ru

ТВОРЧИСТЬ ЯК ВИЯВ ГІДНОСТІ У ФІЛОСОФІЇ ЛЮДИНИ МИКОЛИ БЕРДЯЄВА

Статтю присвячено аналізу проблеми гідності людини у філософській спадщині М. Бердяєва. Персоналізм мислителя визнає людину духовною істотою, унікальною особистістю, що вивищується як над природою так і над суспільством. Стати особистістю, за М. Бердяєвим, означає бути гідним Бога. У філософії персоналізму необхідною умовою гідності людини, її Богоподібності, є її свобода та здатність бути жертвним. Гідність особистості розкриває себе у стражданнях та у творчості. Свобода людини як невід'ємна якість особистості проявляється у творенні добра і перетворенні зла.

Ключові слова: гідність, свобода, особистість, персоналізм.

Філософська спадщина М. Бердяєва має яскраво виражений персоналістський характер. В її центрі – людина, її гідність, можливості її творчого самовираження та самореалізації. Започаткований мислителем підхід обумовив визнання особистості як первинної творчої реальності. Світ постає як прояв творчої активності “вищої особистості” **Бога**. Як зазначає філософ: “не можна зрозуміти людину з того, що є нижчим за неї, зрозуміти її можна <...> лише у відношенні до Бога” [1, с. 78]. Розуміння гідності людини пов'язане із твердженням про людину як істоту вільну, наділену можливістю творення нового. Гідність у філософії М. Бердяєва розглядається у контексті проблеми свободи особистості, творчості, зла і теодицеї, проблеми сенсу та призначення людини.

В основі персоналізму М. Бердяєва лежить теза про те, що гідність людини виявляється саме в її особистості, оскільки лише особистість має людську гідність [2, с. 28]. На думку мислителя, людина – духовна істота, а не певний етап у людському розвитку, це унікальна особистість, що вивищується як над природою, так і над суспільством. Стати особистістю, для М. Бердяєва, означає бути гідним Бога, це – основне завдання життя людини. Особистістю не народжуються, вона твориться Богом і самотвориться. Особистість є сталою незмінністю у своїх динамічних змінах. Вона є ідеєю Бога про людину. Гідність особистості, за М. Бердяєвим, передбачає надособистісне, тобто те, що її перевершує і до чого вона інтенційно підноситься у своїй самореалізації. Особистість володіє здатністю утримувати у собі універсальний зміст, творити унікальний світ власного буття. Вона може бути зрозуміла лише як акт, творчий акт, пов'язаний із глибиною власної особистості, силою почуття власної гідності.

В житті людини важливими спонуками її розвитку є пошук сенсу та пошук вічності. Пошук сенсу вже сам по собі дає сенс життя. Виокремлення цих двох спонук є протиставленням буденності та беззмістовності світу. Ці начала тісно взаємопов'язані між собою: людина у пошуках сенсу повинна розуміти, що істина розкривається тільки через вічне, божественне, тобто тоді, коли Бог діє через людину. Гідність як усвідомлення і переживан-

ня цінності свого буття потребує вищого покликання, що викарбовується у творчому самовизначенні особистості. Мислитель писав: “Я мав багато розчарувань у людях, бачив багато ницості, злості, жорстокості, зради <...> і все ж у мені зберігалась віра в людину, в Божий задум щодо людини. Віра в людину є одним з виразів віри в Бога” [3, с. 299].

Людина – це точка перетину двох світів, про що свідчить подвійна природа людського самосвідомості. Людина усвідомлює свою приналежність до двох світів, усвідомлює свою велич і нікчемність, свою царську свободу і рабську залежність, бачить себе образом і подобою Божою і каплею в морі природної необхідності. Однаково правомірно можна говорити і про Божественне походження людини, і про її походження від нижчих органічних форм природного світу. Людина – дивна істота, двояка і двозначна [4, с. 90].

Людина стає особистістю внаслідок звільнення від гріха, вивищення над соціальною залежністю та обумовленістю: “людська гідність – це позбавлення рабства” [2, с. 28]. Людина володіє первинною свободою, що скеровує її у сферу трансцендентного. Свобода мислиться необхідною умовою гідності людини, її Богоподібності. Рабством, яке знищує гідність особистості, філософ називає зло, яке виглядає як добро. Це залежність, яка до впадоби людині, яка перетворює її на раба, це соціальна обумовленість, захоплення зовнішніми культурними цінностями, приналежність до певного класу (аристократія, буржуазія) тощо. Гідність людини виявляється в тому, щоб не підкорятися усьому, що нижче за неї [там само]. Залежністю, що може перемогти і розчавити гідність, за М. Бердяєвим, є страх смерті. “Гідність людини вимагає, щоб вона не була рабом швидкоплинного часу” [5, с. 133]. У християнстві гідністю безсмертних істот наділена кожна людина, оскільки кожна людська істота несе в собі образ Божий [2, с. 206-207]. “У Христі-Боголюдині проявляється не тільки одкровення Бога, але й Людини, Другою іпостассю Святої Трійці є Абсолютна Людина” [6, с. 142]; “Син Божий став людиною <...> між Людиною і Богом є <...> таїна подвійного народження – народження Бога в людині і людини в Богові” [3, с. 179]. Ідеї М. Бердяєва співзвучні з християнською етикою, яка визнає людину як вільну духовну істоту: “Христос навчав, що людина є образом і подобою Бога, і цим утверджувалась гідність людини як вільної духовної істоти і те, що людина не є рабом природної необхідності” [5, с. 28].

М. Бердяєв говорить про свободу, як “виключну гідність особистості. Свобода – це незалежність, що визначає мою особистість зсередини, це моя творча сила. Така свобода тільки моя і навіть Бог не володіє нею. Все в житті людському має пройти через випробування свободою і через відкидання її спокус. Вільний вибір урівноважує добро і зло, тому робить людину слабкою через можливість проникнення зла в її душу. Свобода не тотожна добру і досконалості, вона має свою самобутню природу. Примусове добро не є добром, воно стає злом, а вільне добро передбачає свободу і зла”. В цьому, на думку мислителя, трагедія свободи [1, с. 4].

Свобода не є індивідуальним відгородженням від усього, свобода – розкриття, творчість, шлях до розкриття у людині універсуму. Але творча свобода не для всіх людей, вона аристократична. Тільки гідні духом здатні на неї. Вона важка, оскільки породжує страждання. Людині, незважаючи на свободу, потрібна віра, інакше життя людини перетворюється у смутні асоціації. Свобода сама по собі може зробити безжальною, проте і жалість може призвести до несвободи. Людина, коли прямує до вищих цінностей, до Бога, набуває духовну силу. Людина творча, вільна, вона повинна завжди пам'ятати про слабких, позбавлених вищих цінностей. Саме з цього починається сходження до інших людей. Це характеризується поняттям “соборність”, це почуття загальної провини, відповідальності за всіх. М. Бердяєв не приймає безжальну свободу. Тому він критикує і християнство за його вчення про пекельні муки для людей, як прояв садизму.

Згідно М. Бердяєва, гідність особистості не може визначатися лише життям, вона повинна визначатися очікуванням смерті. Смерть є найважливішим фактом людського життя, і людина не може гідно жити, не визначивши своє ставлення до смерті. Без вирішення питання про смерть, без перемоги над смертю особистість не може гідно себе реалізувати. Усвідомлення неминучості смерті скеровує людину на творче осягнення повноти і сенсу

життя у вимірі вічності, за межами часу. Смерть є не тільки нівеляцією, знищенням людини, але й ушляхетненням її, звільненням з-під влади буденності. Людина не є безсмертною істотою внаслідок свого природного стану. Безсмертя досягається завдяки духовному началу в людині та його зв'язку із Богом [1]. Безсмертна сама особистість, а не душа, як природна субстанція. У певному сенсі можна стверджувати, що безсмертя є завоюванням духовної творчості, перемогою духовної особистості, що оволоділа душею та тілом, над природним індивідом.

В контексті утвердження гідності людини, М. Бердяєв заперечує доцільність монашого аскетизму, який не відображає людського призначення любити і творити нове. Філософ проповідує аскетизм у світському житті з метою звільнення особистості від природної і соціальної залежності. У наш час духовно значуща особистість є духовно самотньою. Ця самотність генія була породжена дуалізмом добра і зла. Подолати його може лише християнське відродження, яке буде творчим. Гідність особистості виявляється перш за все у вільній духовній творчості, а не у зовнішній реалізації, вона є цілісною якістю людської особистості, а не наданий їй дар. Проте, вільна творча особистість не знаходиться у порожнечі, її творчі сили пов'язані зі світом і суспільством, вона мікрокосм.

На думку мислителя, Бог створив людину геніальною (не обов'язково генієм), і геніальність розкривається у творчій активності, у перемозі над егоїзмом і самолюбством, перемозі над страхом смерті <...> Людині не властиво почуватися відірваною і усамітненою, це є гріхом поти Божественного покликання людини, проти Божого задуму людини. Тільки той, хто переживає в собі все мирське, хто переміг у собі егоїстичний порив до самоспасіння, хто звільнився від себе окремого і відіраного від світу спроможний стати творцем і гідною особистістю. Творчий шлях – жертковий і сповнений страждань [4, с. 43].

М. Бердяєв переконаний, що неприпустимо змішувати творчу свободу духовно значущої особистості з ізоляцією, індивідуалістичним самозануренням, із байдужістю до долі світу та інших людей. Творча особистість ніколи не є самодостатньою, вона завжди передбачає існування інших, вихід із себе до інших. Гідність такої особистості актуалізується ставленням її до інших особистостей. Саме це визначає якісний зміст людського життя. Аскеза їй потрібна лише як засіб концентрації внутрішньої сили, необхідної для творчості та милосердної любові Боголюдини.

Гідність особистості передбачає здатність бути жертковим, здатним віддати своє щастя, своє життя, заради щастя та життя інших, але в цій самопожертві людина завжди повинна залишатися собою – особистістю. Бути гідною особистістю під силу не кожній людині, визнає М. Бердяєв. Це важкий тягар, який людина повинна нести. Гідність особистості, розкриває себе, випробовує у стражданнях. “Страждання людини викликає співчуття, але боротьба за гідність людини супроводжується болем і мукою. Це – моральна антиномія” [1, с. 193]. Антиномія співчуття стражданням іншої людини і визнання свободи передумовою її гідності до кінця є нез'ясованою у філософії М. Бердяєва. Мислитель знаходить підтримку власної позиції у християнській доктрині, де страждання вважається шляхом відродження, оскільки і Син Божий страждав. Роздумуючи про гідність людини, М. Бердяєв зіставляв покору та гідність, смирення та свободу. Покора як християнська чеснота є “передумовою внутрішнього просвітлення духовної сутності людини <...> це перемога над гординою <...> смирення – це один із шляхів до свободи” [6, с. 182]. Таким чином, покора виступає єдиним шляхом набуття людиною власної гідності, яка є передумовою становлення особистості, а особистість “може бути віднайдена лише у Богові” [1, с.188].

Гідність особистості, для М. Бердяєва, нерозривно пов'язана з ідеєю творчої свободи. У статті “Про творчу свободу і фабрикацію душ” М. Бердяєв підкреслює: “Творчість і є актом свободи. Творчість духовної культури ніяк не може бути організована за зразком господарського життя країни або військової казарми. Це було б смертю творчості” [7, с. 289].

Згідно М. Бердяєва, за допомогою творчості людина може проявити і ствердити власну гідність, навіть перемогти смерть. На думку мислителя, творчість, як вияв гідності людської особистості, має духовну першооснову. У контексті своєї філософії мислитель

висуває тезу про переосмислення співвідношення добра і зла, коли зло несе у собі позитивний смисл, оскільки "випробовує свободу" [1, с. 188]. Особистість, яка має свободу і можливість здійснити зло, але свідомо обирає часом важкий шлях добра, є гідною. Перемогу над злом мислитель вбачає у його творчому перетворенні [там само]. Гідність людини у розумінні філософа вкладається у доктрину християнства: "християнське добро полягає не в тому, щоб вважати добро верховним началом життя, а в тому, щоб вважати людину таким началом" [1, с. 172]. Тож людина, намагаючись творити нове, здатна уподібнитися Богові, розкрити свої духовні якості і творчо перетворити, видозмінити зло, тобто творити добро.

Акт творчості – це завжди звільнення і перемога. В ньому є переживання сили. Вияв творчості – не крик болю і не пасивні страждання. Творчість перемагає біль, страх, хворобу, смерть. Суть творчості – це перемога [4, с. 43].

Відродження людини в її гідності могло статися лише через появу у світі абсолютної людини – Сина Божого, через Боговтілення. Людина є не тільки вищою істотою з усіх ієрархічних рівнів природи, вона вища від ангелів. Ангели – це лише оправа Божої слави, їх природа – статична, а людина – динамічна. Син Божий став не ангелом, а людиною, тож людина покликана царювати і творити у світі, продовжувати Боже творіння [4, с. 103].

Творчість – це вияв гідності і Богоподібної свободи людини, розкриття в ній образу Творця світу. Творчість не в Отці, не в Сині, а в Духові, тому виходить за рамки Старого і Нового Завіту. Де Дух – там і свобода, і творчість. Творчість не пов'язана зі священством і не підкоряється йому. Творчість – у пророчому Духові. Дух не знає настанов і не має свого писання, Він розкривається у свободі, дихає, де хоче. Життя Духа є життя в свободі і в творчості, це життя не Божественне, а Боголюдське [4, с. 112-133].

М. Бердяєв виправдовує людину через її творчість, подальше творення людини самої себе. Сучасна людина – це не вершина, людина повинна постійно вдосконалюватися. За твердженням мислителя, незалежність людини, визначена особистістю із середини, це творення добра і зла, а не вибір між ними. У стоїцизмі людина вільна, доки не обрала, натомість, у М. Бердяєва, людина вільна, коли приймає рішення. Волевиявлення людини не може передбачити навіть Бог, оскільки її дії цілком вільні. Зло з'являється тоді, коли ірраціональна свобода призводить до порушення божественної ієрархії буття і до відпадиння від Бога внаслідок гордині духу, який бажає поставити себе на місце Бога.

У філософії М. Бердяєва творчість, як вияв гідності людини, визначається як творення того, чого раніше у світі не було: "Ніщо стало чимось, небуття стало буттям". Мислитель виділяє три елементи творчості. Першим є свобода, яка існує до Бога, як можливість новизни. Другим елементом є дар, геній, талант, яким людина наділена "ні за що", який не пов'язаний ні з релігійними, ні з моральними зусиллями людини досягти досконалості і перевтілитися. Творець не належить сам собі у творчому процесі, він отримує свій дар від Бога і стає Божим знаряддям у світі. Третім елементом, на думку М. Бердяєва є світ, створений Богом, в межах якого людина може творити [6].

У творчому процесі М. Бердяєв розрізняє два етапи. Перший – це первинна творча інтуїція, в якій людина єднається з Богом; другий – етап соціалізації, тобто злиття людини з соціальним оточенням [4]. Творчість реалізується в умовах належності людини до соціуму і одночасно набутті нею Богоподібності. М. Бердяєв розуміє творчість не як кінцевий результат, а скоріше як політ в нескінченність, вихід за межі дійсності, перемогу свободи над необхідністю та зумовленістю. Часом творчість вимагає від людини пожертвувати власною особистістю і власним вдосконаленням.

У праці "Літературний напрям і соціальне замовлення" М. Бердяєв описує чотири типи творчої особистості. В першому випадку творець не самотній і соціально активний, тобто збережена рівновага між суспільним середовищем і самою особистістю. Перебуваючи у соціальному колективі, людина стає творцем соціального мистецтва, незалежно від світогляду. До другого типу мислитель відносить творчу особистість, протилежну першій, асоціальну і самотню. Під самотністю філософ розуміє відокремлення певної групи еліти, яка сама віддаляє себе від соціуму. Третій тип відноситься до релігійної сфери і не нале-

жить до соціуму. Така особистість зосереджена на спасінні власної душі і душ інших людей, що забезпечує її гармонічність. І врешті четвертий тип – профетичний, який взаємодіє з соціумом, при цьому будучи самотнім. Така особистість контактує з колективом, але перебуває у постійній боротьбі з ним. Це особистість-пророк, яка може передбачити майбутнє, але яку разом з тим не визнають у суспільстві. Творчість такої людини – це служіння суспільству за покликом душі, яка підкоряється Божому слову [8, с. 331].

Вся людська гідність базується на почутті вільної відповідальності, на усвідомленні вини за свою долю. Страждання, яким повниться світ, є вже наслідком скоєного зла, результатом гріха. Страждання не є першоосною творіння, його немає в задумі Творця. Творіння створено для блаженства, і воз’єднання творіння з Творцем є блаженством. Якщо творіння страждає, то в цьому винно воно саме, це є результатом його від’єднання від Творця: страждаючий світ не був планом Творця. Страждання людей – знак того, що було скоєно злочин, а звільнення від страждання можливе лише після спокутування гріха, внаслідок творчої перемоги над злом [9, с. 220].

Стражданнями людина сподівається відкупитися від гріха, але Христос-Спаситель повернув людині можливість радості, відкривши шлях до таємниці Божого творіння, в якій полягає блаженна повнота буття [9, с. 223].

Гідність творчої особистості найбільш чітко викристалізовується у стражданнях, спротиві детермінації суспільства та природи, у творчому пориві, внутрішній потребі змін, боротьбі за самовизначення із середини. Гідна особистість має вольове ядро, в якому будь-який рух, творчий імпульс визначається саме із середини, а не з зовні. М. Бердяєв вказує на те, що в гідності людської особистості є позасвідомою основа – стихійна, пов’язана із первинною творчою свободою, з якої постають найвеличніші чесноти особистості (як і породжене нею зло); є свідомість і вихід до надсвідомого, з останнім пов’язана вища гідність людини. Шлях утвердження гідності людської особистості пролягає від позасвідомого через свідомість до надсвідомого. Особистість, за М. Бердяєвим, є цілісною духовно-душевно-тілесною істотою, в якій душа і тіло потребують скерування духом, одухотворення, що єднає вищим, надособистісним і надлюдським буттям. Такою є внутрішня ієрархічність людської істоти, порушення якої стає порушенням цілісності особистості, її розпадом. Дух людини є відмінним від її душевної та тілесної природи, а іманентно діюча у ньому благодатна міць є вищою якістю людини. Справді активним і творчим в людині є тільки дух: “Дух є творчість, дух творить нове буття. Творча активність, творча свобода духові первинна” [6, с. 213].

Отже, у філософії М. Бердяєва проблема гідності людини є однією з центральних. Невід’ємною ознакою гідності особистості є її свобода, яка проявляється у творчості, спрямованій на творення добра і перетворення зла на добро.

Література

1. Бердяєв Н.А. О назначении человека. Опыт парадоксальной этики [Электронный ресурс] / Н.А. Бердяев. – М., 1996. – 320 с. – Режим доступа: http://krotov.info/library/02_b/berdyayev/1907_2_000.htm
2. Бердяєв Н.А. О рабстве и свободе человека. Опыт персоналистической философии [Электронный ресурс] / Н.А. Бердяев. – М., 1995. – 224 с. – Режим доступа: http://krotov.info/library/02_b/berdyayev/1907_2_000.htm
3. Бердяєв Н.А. Самопознание. Опыт философской автобиографии / Н.А. Бердяев. – М. : Международные отношения, 1990. – 378 с.
4. Бердяєв Н.А. Смысл творчества. Опыт оправдания человека [Электронный ресурс] / Н.А. Бердяев ; [Предисл. 1926]. – М. : Г.А. Леман и С.И. Сахаров, 1916. – 358 с. – Режим доступа : <http://www.vehi.net/berdyayev/tvorch/>
5. Бердяєв Н.А. Царство Духа і царство Кесаря [Электронный ресурс] / Н.А. Бердяев.– М., 1996. – 287 с. – Режим доступа: http://krotov.info/library/02_b/berdyayev/1907_2_000.htm

6. Бердяев Н.А. Философия свободного Духа [Электронный ресурс] / Н.А. Бердяев. – М., 1994. – 228 с. Режим доступа: http://krotov.info/library/02_b/berdyayev/1907_2_000.htm
7. Бердяев Н.А. О творческой свободе и фабрикации душ [Электронный ресурс] / Н.А. Бердяев // На пороге новой эпохи. – М., 1996. – С. 287–295. – Режим доступа: http://krotov.info/library/02_b/berdyayev/1907_2_000.htm
8. Бердяев Н.А. О русских классиках. Литературное направление и "социальный заказ" [Электронный ресурс] / Н.А. Бердяев. – М. : Высш. шк., 1993. С. 331–332. – Режим доступа: http://krotov.info/library/02_b/berdyayev/1907_2_000.htm
9. Бердяев Н.А. Философия свободы [Электронный ресурс] / Н.А. Бердяев. – М. : Путь, 1911. – 281 с. – Режим доступа : <http://www.vehi.net/berdyayev/tvorch/>

М.В. Дойчик (Прикарпатский национальный университет им. В.Стефаника). *Творчество как проявление достоинства в философии человека Николая Бердяева*

Статья посвящена анализу проблемы человеческого достоинства в философском наследии Н. Бердяева. Персонализм мыслителя признает человека духовным существом, уникальной личностью, которая возвышается как над природой, так и обществом. Стать личностью, по мнению Н. Бердяева, значит быть достойным Бога. В философии персонализма необходимым условием достоинства личности, ее Богоподобия, есть ее свобода и способность быть жертвенным. Достоинство личности раскрывает себя в страданиях и в творчестве. Свобода человека как неотъемлемое качество личности проявляется в творении добра и превращении зла.

Ключевые слова: *достоинство, свобода, личность, персонализм.*

M. V. Doychik

The article deals with the analysis of the problem of human dignity in M. Berdyayev's philosophical work. Personalism as the philosophical trend, introduced by the distinguished philosopher, treats a person as a spiritual being, a unique personality that is dominant over nature as well as over the society. To become a decent, worthy personality, as M. Berdyayev claims, means to be Godlike. The philosophy of personalism puts forward freedom and capacity to sacrifice as the necessary premises of obtaining dignity and becoming Godlike. Human dignity emerges in sufferings and in creativity. Personal freedom as the inseparable part of decent personality is revealed in creation of good and transformation of evil.

Key words: *dignity, freedom, personality, personalism.*

УДК 130.3

М. КАШУБА (д. філос. н., проф.)

Львівська національна музична академія ім. Миколи Лисенка

m.kashuba777@yandex.ru

МИКОЛА БЕРДЯЄВ: ВИПРАВДАННЯ ЛЮДИНИ

Розглядаються міркування М. Бердяєва про призначення людини, викладені у працях "Філософія свободи", "Сенс творчості" та "Про призначення людини". Земне життя людини філософ виправдовує через творчість. Людина повинна мати повну свободу для реалізації свого призначення.

Ключові слова: *М. Бердяєв, свобода, виправдання людини, творчість.*

Нині, коли людство визнає, що катастрофічний стан у глобальному масштабі спричинила людина своєю життєвою і виробничою діяльністю, особливо актуальними видаються думки Миколи Бердяєва про можливість виправдання людини у земному житті. Його антропологія базувалася на постулатах християнської релігії, які, як відомо, поряд із категоричним ствердженням досконалості людини як образу й подоби Бога водночас наголошу-